

Ikääntyvä maahanmuuttaja kuntien kotouttamisohjelmissa ja vanhuspoliittisissa ohjelmissa

Sari J. Heikkinen ja Kirsi Lumme-Sandt

Tampereen yliopisto, terveystieteiden yksikkö ja Gerontologian tutkimuskeskus

Tässä artikkelissa tarkastellaan millä tavalla ikääntyvät maahanmuuttajat näkyvät kuntien vanhuspoliittisissa ohjelmissa ja kotouttamisohjelmissa, mitä heistä sanotaan ja missä yhteyksissä heistä puhutaan. Aineistona tutkimuksessa ovat 18 kunnan kotouttamis- ja vanhuspoliittiset ohjelmat, jotka olivat voimassa loppuvuodesta 2012 ja alkuvuodesta 2014. Ohjelmien sisältöjä on verrattu vanhuspalvelulakiin (Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta ja iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 980/2012) ja Sosiaali- ja terveysministeriön ja Suomen Kuntaliiton laatimaan laatusuosituksen (2013). Vanhuspoliittisissa ohjelmissa oli vähemmän puhetta ikääntyvistä maahanmuuttajista kuin kotouttamisohjelmissa. Uudemmissa ohjelmissa mainintoja oli vähemmän ja ne olivat pelkistetympiä kuin vuoden 2012 ohjelmat. Kielen oppiminen ja opetus nähtiin asiakirjoissa keskeisinä osa-alueina kommunikoinnin ja palvelujen tarjoamisen näkökulmasta. Kokemusta ikääntyvistä maahanmuuttajista asiakkaina oli vielä varsin vähän, sillä kunnallisia palveluita ei juuri käytetä, mutta heidän todettiin olevan tulevaisuuden asiakkaita. Tulevaisuuden vanhusväestö nähtiin asiakirjoissa erilaistuvana ja monipuolistuvana. Vanhuspalvelulaki ja laatusuositus tukevat ikääntyvän maahanmuuttajan tarpeita ja asettavat velvoitteita kuntien vanhuspoliittisten ohjelmien ja kotouttamisohjelmien sisällöille.

Johdanto

Monien muiden eurooppalaisten valtioiden tavoin tulevaisuuden Suomessa asuu yhä enemmän ikääntyviä maahanmuuttajia. Vuoden 2012 lopussa ulkomaan kansalaisia oli maassamme 195 511 henkilöä, mikä on 3,6 prosenttia väestöstämme. Äidinkielen muun kuin suomen, saamen tai ruotsin ilmoittaneita asui maassamme 244 827 henkilöä, suurimpina kieliryhminä venäjä, viro, englanti, somalia ja arabia. Toistaiseksi muuta kuin suomea, ruotsia tai saamea äidinkielenään puhuvia 65 vuotta täyttäneitä henkilöitä on Suomessa vain hieman alle 8000 henkilöä, mutta esimerkiksi 55–64-vuotiaita on noin 12 000 henkilöä. Koska suurin osa maahanmuuttajista on työikäisiä ja heidän lapsiaan, myös suurin julkinen mielenkiinto kohdistuu nuorempiin ikäluokkiin. Alueellisesti maahanmuuttajat ovat sijoittuneet pääosin suuriin Etelä-Suomen kaupunkeihin. Lisäksi

Itä-Suomessa, kuten Lappeenrannassa, on paljon maahanmuuttajia, eritoten venäjänkielisiä. (Maahanmuuton vuosikatsaus 2012)

Suurimman ikääntyvien maahanmuuttajien ryhmän muodostavat entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneet henkilöt. Entisestä Neuvostoliitosta on muutettu Suomeen, kun on haluttu tarjota lapsille parempia etenemismahdollisuuksia ja koulutusta tai koettu etnistä yhteenkuuluvuutta suomalaisten kanssa (Huttunen 2002, Heikkinen 2011, 2012). Vain pieni osa ikääntyvistä maahanmuuttajista on pakolaisia. Ikääntyneeksi luetaan useimmissa tilastoissa 65-vuotias henkilö, mutta esimerkiksi Vanhustyön keskusliiton IkäMAMU-toiminnassa pidettiin ikärajana 55 vuotta, sillä kotoutuminen muutettaessa uuteen kulttuuriin yli 50-vuotiaana on jo olennaisesti vaikeampaa kuin nuoremmalla iällä. Tämä on todettu myös useissa kansainvälisissä tutkimuksissa. Keskeisiä syitä tähän ovat kielen oppimiseen liittyvät iän

myötä tulevat vaikeudet, sosiaalisten suhteiden vähyys ilman työ- tai opiskelupaikan tuomia kontakteja ja ikääntymisen myötä tulevat liikkumista rajoittavat tekijät. (ks. Jackson ym. 2005, Katz 2009, Longino ja Warnes 2005, Torres 2002, Warnes ym. 2004.)

Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanottamisesta (493/1999) tuli voimaan 1.5.1999 ja sitä muutettiin 1.9.2011. Uudistettu laki pyrkii aiemmasta poiketen huomioimaan haavoittuviin ryhmiin kuuluvia maahanmuuttajia, joilla on jostakin syystä alentunut toimintakyky ja perinteiset kotouttamistoimet eivät ole riittävästi vastanneet heidän tarpeisiinsa. (Laki kotoutumisen edistämisestä 2010.) Kotouttamisen tulisi olla kaksisuuntainen prosessi, jossa sekä yksilöltä että yhteiskunnalta vaaditaan toimenpiteitä ja sopeutumista. Viranomaistahon näkökulmasta kotoutumisella tarkoitetaan resursseja, kuten palveluja, voimavaroja ja toimenpiteitä, joilla helpotetaan yksilön sopeutumista yhteiskuntaan ja kotoutumista edistävän asenneilmapiirin ylläpitoa. Kotoutuminen on tavoitteellista toimintaa, jota syrjäytymisen uhka voi merkittävästi haavoittaa ja hidastaa.

Valtion kotouttamisohjelmassa (2012) kotoutumista edistäviksi toimenpiteiksi ehdotetaan, että ikääntyvien maahanmuuttajien tarpeet otetaan huomioon kuntien vanhusten palvelujen kehittämissä ja kuntien edellytetään huomioivan ikääntyvät maahanmuuttajat kotouttamisohjelmia laadittaessa. (Valtion kotouttamisohjelma, Hallituksen painopisteet vuosille 2012–2015, 42.) Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta ja iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista (vanhuspalvelulaki) astui voimaan 1.7.2013. Lain tarkoituksena on tukea kuntia palveluidensa kehittämisessä ja parantaa koko ikääntyneen väestön hyvinvointia, terveyttä, toimintakykyä, itsenäistä suoriutumista ja osallistumista palvelujen kehittämiseen kunnassa. Laki tukee myös ikääntyvän henkilön mahdollisuutta saada laadukkaita sosiaali- ja terveyspalveluja sekä vaikuttaa palvelujen sisältöön ja toteuttamiseen. (Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta ja iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 980/2012.) Lain rinnalla uudistunut laatusuositus antaa lain tavoitteille konkreettisen sisällön. Laatusuosituksessa on esillä mm. osallisuus, toimintakykyisen ikääntymisen turvaaminen ja palvelut. (Laatusuositus 2013.) Kotoutumislaki, vanhuspalvelulaki ja laatusuositus ovat

avainasemassa pohdittaessa ikääntyvää maahanmuuttajaa kuntalaisena ja palvelujen käyttäjänä. Ne kaikki antavat raamit ja asettavat ehtoja kunnan toiminnalle sekä kuntien työtä ohjaavien asiakirjojen, kuten vanhuspoliittisten ohjelmien ja kotouttamisohjelmien, sisällöille.

Tässä artikkelissa tarkastelemme miten ikääntyvät maahanmuuttajat huomioidaan kuntien kotouttamisohjelmissa ja vanhuspoliittisissa ohjelmissa. Lisäksi tarkastelemme miten uusi vanhuspalvelulaki, Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta ja iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 980/2012 sekä Sosiaali- ja terveysministeriön ja Suomen Kuntaliiton laatima laatusuositus (2013) antavat mahdollisuuksia ikääntyvien maahanmuuttajien kotoutumiselle ja ovat suhteessa kotouttamis- ja vanhuspoliittisiin ohjelmiin nyt kun vanhuspalvelulaki velvoittaa kuntia (5§) laatimaan suunnitelman ikääntyneen väestön tukemiseksi: *”Kunnan on laadittava suunnitelma toimenpiteistään ikääntyneen väestön hyvinvoinnin, terveyden, toimintakyvyn ja itsenäisen suoriutumisen tukemiseksi sekä iäkkäiden henkilöiden tarvitsemien palvelujen ja omaishoidon järjestämiseksi ja kehittämiseksi...”* *”Suunnitelma on laadittava osana kunnan strategista suunnittelua. Suunnitelman hyväksyy kunnanvaltuusto ja se on tarkastettava valtuustokausittain.”*

Suomalainen maahanmuuttopolitiikka ja kotoutuminen

Suomen maahanmuuttopolitiikan juuret ovat pakolaispolitiikassa ja pakolaisten vastaanotossa. Aluksi 1970-80-luvuilla käytettiin käsitettä pakolaishuolto, sen jälkeen puhuttiin pakolaisten ja inkeriläisten vastaanottamisesta ja nykyisin puhutaan maahanmuuttajien kotouttamisesta. Sana kotoutua on uudissana, joka otettiin korvaamaan integraatio-sana vuonna 1996, kun valmisteltiin maahanmuuttajien integraatiota ja turvapaikanhakijoiden vastaanottoa koskevaa lakia. Integroida sanan suomenkieliset käännökset sopeutua, mukautua, yhtenäistää, eivät kattaneet lain valmistelijoiden mielestä kokonaisuutta. Sanaparia kotoutua/kotouttaa ehdotti kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen virkakielenhuoltaja Jussi Kallio, perustellen sen mm. herättävän myönteisen mielikuvan

maahanmuuttajalle uudesta kotimaasta, jossa koti tulisi rakentaa (Moilanen 2004). Kotoutuminen merkitsee toimenpiteitä, joiden avulla maahanmuuttaja voisi osallistua yhteiskunnan toimintaan ja työelämään yksilöllisesti hylkäämättä omia lähtökohtiaan ja kulttuuriaan. Viranomaistahon näkökulmasta kotoutumisella tarkoitetaan toimia, kuten palveluja, voimavaroja ja toimenpiteitä, joilla helpottaa sopeutumista yhteiskuntaan ja työelämään pääsyä. Pentikäisen (2005) mukaan integraation käsite koskee suuremman ryhmän sopeutumista uuteen yhteiskuntaan, ja kotoutuminen viittaa enemmän yksilön sopeutumisprosessiin uudessa yhteiskunnassa. Lepola (2002) puolestaan näkee kotoutumisen vähemmistökulttuurin mahdollisuutena toimia oman kulttuurinsa mukaisesti sulautumatta enemmistökulttuuriin. Samalla vähemmistökulttuurilla on mahdollisuus integroitua enemmistökulttuuriin vuorovaikutuksellisesti.

Kotouttamispolitiikka vaatii yhteistyötä eri hallinnonaloilla, joilta edellytetään sitoutumista yhdenvertaisuuteen, syrjimättömyyteen ja rasismien ehkäisyyn. Nykyinen valtion kotouttamisohjelma vuosille 2012–2015 sisältää painopistealueita, joita ovat työllisyys, asumis- sekä sosiaali- ja terveystalvet. Ohjelmassa todetaan kuinka monikulttuurisuus ja -kielisyys tulevat yhä enenevässä määrin osaksi suomalaista yhteiskuntaa. Kotoutumislain (1.9.2011) ja kotouttamisohjelman lisäksi merkittävä maahanmuuttajien oikeuksia säätelevä ja kotouttamista tukeva laki on yhdenvertaisuuslaki. Yhdenvertaisuuslaki kieltää syrjinnän mm. iän, etnisen tai kansallisen alkuperän, uskonnon, kielen, terveydentilan tai mielipiteen perusteella. Yhdenvertaisuuslaissa edellytetään, että kaikille yksilöille on tarjottava yhdenvertaiset palvelut. Laki ei sulje pois ajatusta yksilöllisyydestä ja yksilöiden erilaisista tarpeista tai lähtökohdista, eikä tällöin merkitse samanlaisia palveluita vaan sallii positiiviset erityistoimet.

EU-linjausten mukaisesti kotouttamispolitiikka perustuu perusoikeuksiin ja maahanmuuttoon kieltäen syrjinnän ja sallien positiivisen erityiskohtelun. EU:n hyväksymissä kotouttamisen peruseriaatteissa on mukana ns. kaksisuuntaisuuden periaate, jossa maahanmuuttajalla itsellään on oikeuksia ja velvollisuuksia, mutta myös vastaanottavalla yhteiskunnalla on pyrkimys edistää kotoutumista monin tavoin. Lisäksi mainitaan erikseen, että työllistymistä, lasten koulutusta, naisten kotouttamista, eurooppalaisten

perusarvojen vahvistamista ja kulttuurien välistä vuoropuhelua tulee edistää. Peruseriaatteita seurataan jäsenmaissa kyselyin ja seminaarein. (Virtanen 2010.) Kotouttaminen on kytköksissä peruspalveluihin ja näiltä osin EU-maiden lainsäädännöt ja käytännöt vaihtelevat.

Kotouttamisohjelma on kolmiportainen käsittäen valtakunnallisen kotouttamispolitiikan, kuntien kotouttamisohjelmat ja henkilökohtaisen kotoutumissuunnitelman. Valtion kotouttamisohjelma (2012–2015) tarkentaa hallituksen kotouttamiselle asettamia painopistealueita. Maahanmuuttopolitiikan koordinaatiovastuu on työ- ja elinkeinoministeriöllä. Alueellisesti seitsemän ELY-keskusta (elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus) ovat vastuussa kotouttamisen ohjaamisesta. Iäkkäät maahanmuuttajat mainitaan valtion kotouttamisohjelmassa sosiaali- ja terveystalvetun kehittämistä pohdittaessa. Toimenpiteeksi ehdotetaan, että ikääntyvien maahanmuuttajien tarpeet otetaan huomioon kuntien vanhusten palvelujen kehittämistyössä. Lisäksi kuntien edellytetään huomioivan ikääntyvät maahanmuuttajat kotouttamisohjelmia laadittaessa. (Valtion kotouttamisohjelma, Hallituksen painopisteet vuosille 2012–2015, 42.)

Kotoutumisen tärkeä perusta on maahanmuuttajan asettuminen kuntalaiseksi. Kuntien kotouttamisohjelmat perustuvat kunkin kunnan harjoittamaan ulkomaalaispolitiikan tavoitteisiin ja suuntaviivoihin, sekä kunnan/kaupungin yleisstrategioihin, eritoten maahanmuuttajien kotoutumista koskevaan strategiaan. Kunnan tulee tarjota asuinpaikan ja kunnallisten palvelujen lisäksi maahanmuuttajille kotoutuslain yleis- ja yhteensovittamisvastuun mukaisesti kotoutumista tukevia toimia, kuten kehittää kotoutumista ja seurata sen toteutumista. Kotouttamisohjelma tulisi laatia huomioiden kaikki maahanmuuttajaryhmät. Samalla kuntien tulisi huomioida valtavirtaistamisen periaate toiminnassaan ja pitää kansainvälistymistä, maahanmuuttajia ja kotouttamista luonnollisena osana paikallistason toimintaa. Pakolaisia vastaanottavat kunnat saavat tukea, jos heillä on laadittuna kotouttamisohjelma, lisäksi valtio korvaa kunnille kotouttamisesta aiheutuneita kuluja osittain laskennallisesti ja osittain todellisten kulujen perusteella. Todellisia kustannuksia on ollut hankala selvittää ja valtion tukea pidetään alimitoitettuna (Virtanen 2010).

Kotouttamisen painopiste on muuton alkuvaiheessa, jolloin kaikille uusille maahanmuuttajille, jotka hakeutuvat työvoimatoimistoon työnhakijoiksi tai hakevat toimeentulotukea tehdään viranomaisten ja maahanmuuttajan kanssa kotoutumissuunnitelma. Siinä sovitaan toimista, joiden avulla henkilön omaa kotoutumista voidaan edistää. Tällaisia toimia ovat mm. kielen opiskelu, koulutus ja työharjoittelu. Maahanmuuttajalla on oikeus kotoutumissuunnitelmaan kolmen vuoden ajan siitä lähtien kun hänen ensimmäinen kotikuntansa Suomessa on merkitty väestötietojärjestelmään. Erityistapauksissa aikaa kotoutumissuunnitelman tekemiseen on 5 vuotta. (Saukonen 2013.)

Tutkimusta kotoutumisesta

Maahanmuuttajien kotoutumiselle voidaan määrittellä kotoutumista edistäviä ja ehkäiseviä tekijöitä eli resursseja sekä yksilötasolla henkilökohtaisina resursseina että yhteiskunnan luomina resursseina. Henkilökohtaisiin resursseihin lukeutuvat mm. koulutustaso, joka korreloi suopeamman ja rohkeamman suhtautumistavan kanssa uudessa ympäristössä (Jang ja Chiriboga 2010), fyysinen ja psyykinen terveys, yhteiskuntatausta, maahantuloikä, kotoutumisasenne ja kielitaito (Ajrouch 2007). Useissa tutkimuksissa kielitaito on havaittu erittäin tärkeäksi tekijäksi sopeutumiselle (Arjouch ja Jamal 2007, Lubben ja Baccerra 1987, Massey ym. 1994, Pentikäinen 2005, Ekman 2005, Laguerre 2001, Wong 2001). Huono kielitaito johtaa helpommin syrjäytymiseen. Kielitaidoton henkilö ei osaa käyttää palveluita eikä voi osallistua sosiaaliseen toimintaan. (ks. Scharf ym. 2005, Patsios 2006.) Sosiaaliset verkostot puolestaan ovat osa sosiaalista pääomaa, joka on tarpeen kotoutumisessa (Yoo ja Zippay 2012). Sosiaalisina resursseina maahanmuuttajilla ovat oma perhe sekä entiseen kotimaahan jääneet perheenjäsenet. Muuton vapaehtoisuus ja ajoitus voi myös olla resurssi tai estävä tekijä kotoutumiselle. Esimerkiksi pakolaistaustaisilla ei ole muuta mahdollisuutta kuin muuttaminen (Ajrouch ja Jamal 2007). Muuton ajoituksessa on vaikutusta sillä, saapuuko maahan muita ryhmiä samaan aikaan ja mistä etnisistä taustoista muuttajia tulee, sekä miksi he muuttavat. Uuden kotimaan poliittinen ja yhteiskunnallinen ilmapiiri maahanmuuttajia

kohtaan on kytköksissä sekä taloudelliseen tilanteeseen että poliittisiin voimasuhteisiin. Niistä johtuen pidetään yllä tietynlaista maahanmuuttokeskustelua. Vastaanottavan maan poliittinen ja taloudellinen tilanne vaikuttavat siihen, millä tavalla tulokkaat otetaan vastaan ja kuinka heitä kohdellaan (ks. Erickson ja Al-Timimi 2001, Naber 2000).

Suomessa vuonna 2001 tehdyssä laajassa kotoutumistutkimuksessa tutkittiin venäläisten, virolaisten ja etnisesti suomalaisten maahanmuuttajien kotoutumista postikyselyaineistolla. Haastatteluissa oli mukana kolme teemaa. Niissä käsiteltiin maahanmuuttajien näkemyksiä siitä, kuinka häntä luokitellaan, millaisia odotuksia häneen kohdistetaan ja miten hän itse kohtaa toisten käsitykset itsestään. Haastatteluissa nousi esille neljänneksi teemaksi syrjintä ja leimautumiskokemusten kontekstisidonnaisuus. Tutkimuksessa tuli esille kielitaidon ja sosiaalisten verkostojen merkitys sekä syrjintäkokemusten ja leimautumisen merkitys kotoutumiselle. Kotoutumista estäviä syrjäytymisriskejä liitettiin työmarkkina-asemaan, toimeentuloon, terveydentilaan ja korkeaan ikään. (Liebkind ym. 2004.) Maahanmuuttajabarometritutkimuksessa (2012), jonka kohderyhmänä olivat vuosina 2007–2009 Suomeen muuttaneet Viron, Venäjän, Somalian, Thaimaan, Kiinan, Irakin ja Turkin kansalaiset, osoitettiin että tärkeimpiä tekijöitä kotoutumisen kannalta ovat työ, sopiva asunto, kielitaito, turvallisuus, terveyspalvelut ja lasten pääsy kouluun tai opiskelemaan.

Kuntien kotouttamispolitiikkaan liittyvää tutkimusta on tehty mm. solidaarisuusnäkökulmasta (Suurpää 2002) ja sosiaalityötä maahanmuuttajien parissa on tutkittu pakolaisten (Matinheikki-Kokko 1992, Turtiainen 2009), lastensuojelun ammattilaisten (ks. Anis 2008) ja sosiaalityön käytäntöjen (Hammar-Suutari 2006) näkökulmista. Aira Kurtin (2010) lisensiaatintyössä ”Erilaiset politiikat ja toimintaperiaatteet maahanmuuttajien kotouttamisohjelmissa” tutkittiin viranomaistahon näkökulmaa kotouttamiseen, kuten kotouttamisohjelmien käsityksiä maahanmuuttajien tarpeista, kotouttamispolitiikan tavoitteista sekä kehittämistarpeista. Tutkimuksen johtopäätöksinä oli, että kotouttamisohjelmissa ei huomioida riittävästi maahanmuuttajien omaa ääntä. Niissä esille tulleet maahanmuuttajien tarpeet olivat usein vajeita tai puutteita, kuten suomen kielen osamattomuus. Kuntien erilainen kokemus vastaanottaa

maahanmuuttajia vaikutti siihen, millaisia palveluja oli tarjolla. Kotouttamisesta puhuttaessa ohjelmissa nousi esille yleensä pakolaisten tarpeet, mutta työperusteista maahanmuuttoa korostavissa ohjelmissa pakolaisia ei juuri huomioitu. Ohjelmissa käytetyt kotouttamiseen liittyvät käsitteet palveluista ja toimenpiteistä olivat vaihtelevia. Kehittämistarpeiksi nousivat monikulttuuristen taitojen ja maahanmuuttajuuteen liittyvän tiedon, sekä tulkkipalvelujen käytön kehittäminen. (Kurtti 2010.)

Ikääntyvät maahanmuuttajat eivät ole olleet varsinaisena tutkimuksen kohderyhmänä ja heidän kotoutumistaan on tutkittu hyvin vähän. Englantilaisen Scharfin ym. (2005) tutkimuksessa havaittiin yhteys etnisen taustan ja sosiaalisen syrjäytymisen välillä, josta seurasi vaikeuksia kotoutumiselle. Tutkimuksen mukaan sosiaalinen syrjäytyminen korreloi vastaajien etnisen taustan kanssa niin, että ikääntyneet pakistanilaiset ja somalialaiset olivat syrjäytyneitä materiaalisista resursseista, sosiaalisista suhteista ja perustarpeista. Heihin verrattuna intialaistaustaiset ja mustat karibialaistaustaiset olivat vähemmän syrjäytyneitä kaikilla mainituilla osa-alueilla. (Scharf ym. 2005.) Muissakin kansainvälisissä tutkimuksissa on havaittu ikääntyvien maahanmuuttajien alttius syrjäytyä, mikä estää kotoutumista, verrattuna valtaväestön ikääntyneisiin. Merkittävänä syrjäytymisen aiheuttajina ovat heikko kielitaito, palvelujen tuntemattomuus, sosiaalisten verkostojen kapeutuminen muuton myötä ja uuden kotimaan vieras elämäntapa. (Warnes ym. 2004, Longino ja Warnes 2005.) Suomessa ikääntyvien maahanmuuttajien kotoutumista sivutaan mm. Hilikka Linderborgin (2012) iäkkäiden somalimiehien ryhmätoimintaa koskevassa tutkimuksessa. Tutkimuksen tuloksena Linderborg toteaa, kuinka ryhmätoiminta tarjosi somalimiehille mahdollisuuden osallistua kodin ulkopuoliseen aktiviteettiin ja sen kautta tarjoutui myös sosiaalisia kokemuksia ja mahdollisuuksia osallistua valtaväestön tapahtumiin, joiden avulla suomalainen tapakulttuuri tuli tutummaksi: ”...miehet ovat saaneet ymmärrystä, hyväksyntää ja tunnustamista erilaisuuden jäädessä taka-alalle.” (Linderborg 2012, 95.) Ryhmätoiminnan avulla voidaan ehkäistä syrjäytymistä ja vahvistaa kotoutumista. Mulki Mölsän ja Marja Tiilikaisen (2008) tutkimus somalialaisten ikääntymisen ja sairastamisen kokemuksista Suomessa tuo esille, kuinka kotoutuminen on haasteellista eritoten pakolaistaustaisille

ikäntyneille. Pakolaisilla on usein traumaattisia kokemuksia, jotka vaikeuttavat kotoutumista. (Mölsä ja Tiilikainen 2008.)

Aineisto

Alkuperäisenä aineistona tutkimuksessa ovat 18 kunnan loppuvuodesta 2012 voimassa olleet kotouttamis- ja vanhuspoliittiset ohjelmat. Aineistoa täydennettiin alkuvuonna 2014 niiden ohjelmien osalta, jotka oli uudistettu vuoden 2012 jälkeen. Alkuvuoden 2014 mennessä oli kuntien verkkosivuille tullut kolme uutta tai päivitettyä vanhuspoliittista ohjelmaa ja viisi kotouttamisohjelmaa. Siten kokonaisuudeksi muodostui 21 vanhuspoliittista ja 23 kotouttamisohjelmaa, yhteensä 44 asiakirjaa. (Taulukko 1.) Tutkimukseen mukaan otettujen kuntien valintakriteereinä on ollut maahanmuuttajien lukumäärä kunnassa sekä lukumääräisesti että prosentuaalisesti suhteessa kunnan väkilukuun. Tutkituista kunnista 15 on samoja kuin Sisäasiainministeriön toimittamassa Maahanmuuton vuosikatsauksessa vuodelta 2012. Lisäksi mukaan on otettu kolme muuta kuntaa (Joensuu, Hyvinkää ja Hämeenlinna), joissa maahanmuuttajia on kussakin yli 1200 ja heidän suhteellinen osuutensa väestöstä on enemmän kuin 2 %. Näiden kolmen kunnan mukaanotolla halusimme myös lisätä alueellista kattavuutta. (ks. Taulukko 1.) Aineistona ovat myös 1.7.2013 voimaantullut Vanhuspalvelulaki (Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta ja iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 980/2012) sekä Sosiaali- ja terveysministeriön ja Suomen Kuntaliiton laatima Laatusuositus (2013). Vanhuspalvelulain ja laatusuosituksen sisältöjä peilataan kuntien kotouttamisohjelmiin ja vanhuspoliittisiin ohjelmiin.

Kuntien kotouttamisohjelmat on nimetty vaihtelevasti monikulttuurisuusohjelmiksi, maahanmuutto-ohjelmiksi, maahanmuuttopoliittisiksi ohjelmiksi ja kotouttamisohjelmiksi. Käytämme niistä yhteistä nimitystä kotouttamisohjelmat. Kotouttamisohjelmat ovat laajuudeltaan 15–55 sivun mittaisia. Ne eroavat toisistaan sekä muodoltaan että sisällöllisesti, ja sisältävät paitsi kotoutumislain mukaisen kotouttamisohjelman, myös erilaisia tavoitteita, kehittämistarpeita ja strategioita joilla edistetään yksilön kotoutumista. Kolmessa valituista kunnista kotouttamisohjelma on

Taulukko 1. Asiakirja-aineisto vuoden 2012 lopussa, ja uudistetut ohjelmat vuoden 2014 alussa.

Kaupunki, asukasmäärä / ulkomaalaisten määrä (%) Ikääntyviä maahanmuuttajia v. 2012, lukumäärä 55–64 / 65+	Kotouttamisohjelma	Vanhuspoliittinen ohjelma
Espoo, 262 140 / 20 612 (8,0 %) 1301 / 637	Monikulttuurisuusohjelma 2009–2012, Espoon kaupungin moni-kulttuurisuusohjelma 2014–2017	Täyttä elämää ikääntyneenä. Espoon ikääntymispoliittinen ohjelma 2009–2015
Helsinki, 616 042 / 50 661 (8,4 %) 4711 / 2324	Maahanmuuttajien kotouttamisohjelma 1999, Monimuotoisuus ja maahanmuutto 2009	Strategiaohjelma 2009–2012, Stra- tegiaohjelma 2013–2016
Hyvinkää, 46 355 / n. 1264 (2,7 %) 136 / 53	Maahanmuuttajien kotouttamisohjelma, Hyvinkään kaupungin kotouttamisohjelma 2013–2016	Ikääntymis- ja vammaispoliittinen ohjelma vuosille 2011–2018
Hämeenlinna, 67 804 / 1 578 (2,3 %) 148 / 76	Hämeenlinnan monikulttuurisuusohjelma vuosille 2012–2015	Tilaaajan palvelusuunnitelma 2010– 2013, Hämeenlinnan kaupunki- strategia 2014–2020
Joensuu, 74 345 / 1600 (2,2 %) 217 / 86	Joensuun kaupungin kotouttamisohjelma 2010– 2012	Joensuun ikääntymispoliittinen strategia 2010–2015
Jyväskylä, 134 772 / 3 579 (2,7 %) 324 / 181	Monikulttuurisuusohjelma	Seudulliset vanhuspalvelujen stra- tegiset linjaukset vuoteen 2030
Kotka, 54 732 / 3 096 (5,6 %) 322 / 143	Etelä-Kymenlaakson maahanmuutto-ohjelma 2007–2010, Etelä-Kymenlaakson kotouttamisoh- jelma 2013–2018	Vanhustenhuollon strategia 2008– 2015
Kouvola, 86 880 / 2 176 (2,5 %) 254 / 123	Kouvolan maahanmuutto-ohjelma 2010–2016	Ikäpoliittinen ohjelma 2009–2012
Kuopio, 106 477 / 2 125 (2,0 %) 173 / 76	Kotoutuminen Kuopioon – toimenpideohjelma 2012–2015	Ikäystävällinen Kuopio – ohjelma vuosille 2009–2030
Lahti, 103 448 / 3 925 (3,8 %) 467 / 259	Päijät-Hämeen maahanmuuttopolitiittinen ohjelma, 2010–2015	Lahden ikäihmisten hyvinvointi- suunnitelma 2011–2020
Lappeenranta, 72 615 / 2 841 (3,9 %) 329 / 164	Lappeenrannan seudun maahanmuutto-ohjelma 2008–2015, Etelä-Karjalan maahanmuuttajien kotouttamisohjelma vuosille 2013–2016	Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveys- piirin strategia vuosille 2010–2013
Oulu, 194 289 / 4 306 (2,2 %) 205 / 71	Kotini on täällä -kotouttamisohjelma 2013–2017	”Yhdessä ikäihmisen asialla” Oulun kaupungin ikääntymispoliittiset lin- jaukset 2010–2020
Porvoo, 49 622 / 1 761 (3,6 %) 174 / 80	Ohjelma maahanmuuttajien kotoutumisen edistä- miseksi päivitys 2013–2017	Porvoon kaupungin ikääntymis- poliittinen ohjelma vuosille 2010– 2020
Salo, 54 439 / 2 161 (3,9 %) 234 / 109	Salon kaupungin maahanmuutto-ohjelma	Salon kaupungin vanhuspalvelui- den kehittämisohjelma 2012–2020
Tampere, 220 701 / 8 659 (4,0 %) 649 / 326	Tampereen kaupungin kotouttamisohjelma 2010– 2020	Ikäihmisten palvelujen strategia 2009–2012, Hyvinvointisuunni- telma 2025
Turku, 182 247 / 10 086 (5,6 %) 919 / 490	Turun kaupungin kotouttamisohjelman kehittämis- toimenpiteet vuosille 2007–2011, Turun kaupungin maahanmuuttajien kotouttamisohjelma 2014–2017	Turun kaupungin ikääntymis-poliit- tinen strategia ja vuosille 2009–2012
Vaasa, 66 278 / 3 678 (5,6 %) 164 / 95	Vaasan kaupungin maahanmuuttajien kotouttamis- ohjelma 2008	Ikääntymispoliittinen ohjelma vuo- sille 2010–2015
Vantaa, 208 781 / 16 025 (7,8 %) 1364 / 519	Monikulttuurisuusohjelma 2008	Vantaan ikääntymispoliittinen ohjelma 2010–2015

useamman kunnan yhteistyössä laadittu ns. seutukunnallinen ohjelma. Ohjelmissa on tilastoja maahanmuuton tilanteesta kunnassa ja visioita tulevaisuuden maahanmuuttajamääristä eri ikäryhmissä ja etnisissä ryhmissä. Ne sisältävät myös usein maahanmuuttoon liittyvien keskeisten käsitteiden määrittelyjä ja selityksiä. Ohjelmissa on kuvailtu kotouttamiseen liittyviä tavoitteita ja kunnan eri toimijoiden roolia tavoitteiden saavuttamisessa.

Kotouttamisohjelmat on laadittu vaihtelevin kokoonpanoin. Pääasiallinen vastuu ohjelman laatimisesta on ollut maahanmuuttokoordinaattoreilla tai maahanmuuttopäälliköillä, riippuen kunnan maahanmuuttajatyön rakenteesta. Maahanmuuttajataustaisten henkilöiden sekä työ- ja elinkeinoelämän edustajien osuus kotouttamisohjelmien laadinnassa on pieni. Joissakin ohjelmissa on kuultu maahanmuuttajaneuvoston ja/tai maahanmuuttajahankkeiden edustajia.

Kotouttamisohjelmien voimassaolokausi ja tapa päivittää ohjelmia vaihtelee huomattavasti. Uuden kotoutumislain voimaantulo 1.9.2011 aiheutti tarpeen päivittää ohjelmia ja joillakin kunnilla päivitysprosessi oli tutkimushetkellä käynnissä. Varsinaisten kotouttamisohjelmien ohella on joissain kunnissa tehty erillisiä tiheämmin ilmestyviä seurantaraportteja.

Kuntien vanhuspoliittiset ohjelmat poikkeavat toisistaan paitsi laajuudessaan (16–81 sivua) myös rakenteellisesti. Ohjelmat käsittelevät nykytilanteen kuvauksia. Ohjelmissa on tilastoja ikääntyvien määrän muutoksista kunnissa ja henkilöstökysymyksiä, kuten henkilöstömitoituksia. Lisäksi niissä esitellään palveluja ja kehittämiskohteita sekä tulevaisuuden visioita. Monissa ohjelmissa on ennusteita tulevaisuuden haasteista, kuten muistisairauksien yleistymisestä, kotihoidon ja ympärivuorokautisen hoivan tarpeiden kasvusta. Vanhuspoliittiset ohjelmat on nimetty eri tavoin, ne ovat strategioita, suunnitelmia, linjauksia ja ohjelmia. Niissä puhutaan hyvinvoinnista, palveluista, ikäystävällisyydestä ja ikäpolitiikasta. Tässä artikkelissa kutsumme kaikkia ohjelmia vanhuspoliittisiksi ohjelmiksi.

Vanhuspoliittisten ohjelmien voimassaoloajat vaihtelevat, pisimmillään voimassaoloaika on vuoteen 2030 saakka. Ohjelmia on ollut laatimassa erilaiset työryhmät. Työryhmät ovat asettaneet sosiaali- ja terveysjohtajat. Työryhmien kokoonpanoon kuuluu

vanhuspalvelujen johtajia, palvelupäälliköitä, lääkäreitä, vanhustyön ohjaajia, kehittämispäälliköitä ja hoitajia. Asetettujen työryhmien lisäksi on kuultu asiantuntijoita, projektipäälliköitä, kehittäjiä, neuvontapalvelun vastaavia, eläkejärjestöjä, kaupungin vanhusneuvostoa ym. hallintokuntia.

Osan aineiston kaikista asiakirjoista voidaan katsoa noudattavan niin sanottua valtavirtaistamisen periaatetta, jossa palvelujen ja kotouttamisen ajatellaan kuuluvan luonnollisena osana kunnan toimintaan niin, että erityisryhmiä, joihin ikääntyvät maahanmuuttajat luetaan, ei mainita lainkaan. Esimerkiksi Helsingin ”Monimuotoisuus ja maahanmuutto”-ohjelmassa sanotaan: ”*Valtavirtaistaminen tarkoittaa sitä, että kaikenlaiset helsinkiläiset ovat saman peruspalvelujärjestelmän piirissä.*” (s. 3) Valtavirtaistamisesta huolimatta vain yhden tutkitun kunnan kummastakaan asiakirjasta ei löytynyt lainkaan mainintaa ikääntyvistä maahanmuuttajista.

Tutkimuskysymykset ja menetelmä

Haemme vastausta kysymykseen millä tavalla ikääntyvät maahanmuuttajat näkyvät kuntien vanhuspoliittisissa ohjelmissa ja kotouttamisohjelmissa, mitä heistä sanotaan ja missä yhteyksissä heistä puhutaan. Vertaamme ko. asiakirjojen analyysiä vanhuspalvelulain (980/2012) ja laatusuosituksen (2013) sisältöihin.

Aluksi ryhmittelimme asiakirjat sen mukaan onko kotouttamis- ja/tai vanhuspoliittisissa ohjelmissa ylipäätään sanottu jotakin ikääntyvistä maahanmuuttajista. Varsinaisen analysoitavan aineiston muodostivat kaikki asiakirjoissa esiintyvät ikääntyviin maahanmuuttajiin liittyvät lausumat. Sen jälkeen katsottiin, kuinka paljon ja millä tavalla kotouttamis- ja vanhuspoliittisissa ohjelmissa on käsitelty aihetta. Onko ikääntyville maahanmuuttajille omistettu oma luku/kappale/otsikko, keiden muiden ryhmien yhteydessä he esiintyvät ja missä muissa yhteyksissä heidät mainitaan. (Taulukko 2.)

Tutkimusaineisto on analysoitu aineistolähtöisen sisällönanalyysin mukaisesti (Tuomi ja Sarajärvi 2002). Aineistosta tarkasteltiin mitä ikääntyvistä maahanmuuttajista on dokumenteissa sanottu poimimalla analyysiyksiköitä: sanoja, lauseita tai lau-

seenosia. Aineisto pelkistettiin kokoamalla aineistosta oleelliset havainnot. Nämä alkuperäisilmaisut kirjattiin ylös teemoittain. Keskenään samankaltaiset teemat koottiin yhteen, joista muodostui analyysin alaluokat. Alaluokkia yhdistelemällä muodostettiin yläluokat. Yläluokat kiteytyivät tämän tutkimuksen tulosten otsikoinnin mukaisiksi kokonaisuuksiksi. ”Ikääntyvät maahanmuuttajat asiakirjoissa” -kappale esittelee yleisesti asiakirjojen sisältöjä, otsikointia ja mainintojen lukumääriä, sekä antaa pohjaa ymmärtää millainen aineisto on ollut käytössä. Kappaleet ”Palvelujen tarjonta”, ”Kommunikaatio ja ymmärtäminen” sekä ”Erilaistuva vanhusväestö” sisältävät aineistosta nousseita asioita ja muodostavat sisällöllisen tulososion. Lainauksiin on merkitty K merkitsemään kotouttamisohjelmia ja V vanhuspoliittisia ohjelmia.

Tulokset

Ikääntyvät maahanmuuttajat asiakirjoissa

Kotouttamisohjelmissa ikääntyviä maahanmuuttajia ryhmitellään monin tavoin. Oma otsikko tai kappale,

jossa keskitytään vain ikääntyviin maahanmuuttajiin, on kuudessa, vuoden 2012 ja kahdessa, vuoden 2014 kotouttamisohjelmassa. Teksteissä käsitellään ikääntyviä maahanmuuttajia monista näkökulmista. Heidät ryhmitellään usein yhteisen otsikon alle muiden kotoutumisen tarpeen erityistoimenpiteitä tarvitsevien ryhmien kanssa. Näitä ovat mm. työelämän ulkopuolelle jäävät ryhmät, kuten kotiäidit, tai muut erityisryhmät, kuten vammaiset, sairaat ja nuoret. Tyypillisimmin kotouttamisohjelmissa ei ole omaa otsikkoa tai edes yhdistelmäotsikkoa, jossa ikääntyvät maahanmuuttajat tulisivat mainituksi, vaan heidät mainitaan tiettyjen teemojen kohdalla, kuten kielten opiskelu, kotoutuminen ja erilaiset sosiaali- ja terveystyöpalvelut. Neljässä kotouttamisohjelmassa ei ole minkäänlaista mainintaa ikääntyvistä maahanmuuttajista. Uudemmissa kotouttamisohjelmissa on edellisiä vähemmän mainintoja ikääntyvistä maahanmuuttajista.

Vanhuspoliittisissa ohjelmissa yleisellä tasolla mainitaan ylipäätään kuntien väestörakenteen monitoringin tulevaisuudessa ja otetaan kantaa suvaitsevaisuuteen ja syrjäytymisvaarassa oleviin ryhmiin, joihin maahanmuuttajat kuuluvat. Niissä ei kuitenkaan mainita erityisesti ikääntyviä maahanmuuttajia. Seu-

Taulukko 2. *Maininnat ikääntyvistä maahanmuuttajista kuntien asiakirjoissa.*

KOTOUTTAMISOHJELMAT

Ei mainintaa	Maininta	Oma otsikko ja tai kappale	Oma ohjelma
Helsinki, uusi Hämeenlinna Oulu Vaasa	Espoo, vanha Helsinki, vanha Hyvinkää, uusi Jyväskylä Kouvola Kuopio Lahti Lappeenranta, uusi Porvoo Salo Turku, uusi Vantaa	Espoo, uusi Hyvinkää, vanha Joensuu Kotka, uusi ja vanha Lappeenranta, vanha Tampere Turku, vanha	Turku, ikääntyvien maahanmuuttajien kokonaistilanteeseen tehty kartoitus 2005

VANHUSPOLIITTISET OHJELMAT

Ei mainintaa	Maininta	Oma otsikko, tai kappale	Oma ohjelma
Hyvinkää Hämeenlinna, uusi ja vanha Joensuu Jyväskylä Kuopio Lappeenranta Tampere, uusi	Espoo Helsinki, uusi ja vanha Kouvola Lahti Oulu Porvoo Salo Tampere, vanha	Kotka Turku Vaasa Vantaa	

raavalla tasolla ovat huomioidut, joissa mainitaan ikään-tyvät maahanmuuttajat yhtenä erityisryhmänä. Heistä sanotaan kuitenkin vain muutamia ylimalkaisia lauseita, kuten että he ovat kasvava vähemmistö, jotka tulee tulevaisuudessa huomioida. Laajimmillaan ikääntyvistä maahanmuuttajista kerrotaan lukumääriä ja pureudutaan kieli ja kulttuuriongelmiin sekä todetaan työntekijöiden lisäkoulutuksen tarve. Oma kappale tai oma otsikko ikääntyville maahanmuuttajille muun ryhmittelyn yhteydessä oli neljässä ohjelmassa.

Vanhuspoliittisten ohjelmien vähäisempi ikääntyvien maahanmuuttajien käsittely, (kahdeksassa vanhuspoliittisessa ohjelmassa ei ollut lainkaan mainintaa ikääntyvä maahanmuuttaja), verrattuna kotouttamisohjelmiin johtuu paljolti valtavirtaistamisen periaatteen näkymisestä asiakirjoissa. Parhaimmillaan ikääntyvät maahanmuuttajat ajatellaan kuntalaisina, joille kuuluvat kuntalaisten oikeudet ja palvelut, pahimmillaan tämä ryhmä on unohdettu kokonaan tai se on niin marginaalinen, ettei olla nähty tarpeelliseksi nostaa sen tarpeita erikseen esille. Mahdolliset tarpeet nähdään nimenomaan tulevaisuuden tarpeina tai niitä ei nähdä lainkaan. Vanhuspoliittisissa ohjelmissa oli vähemmän puhetta ikääntyvistä maahanmuuttajista kuin kotouttamisohjelmissa, ja uudemmissa vanhuspoliittisissa ohjelmissa mainintoja oli vähemmän ja ne olivat pelkistetympiä kuin vuoden 2012 ohjelmissa. Koko aineiston 44:stä asiakirjasta 12:ssa ei ollut lainkaan mainintaa ikääntyvistä maahanmuuttajista. Mainintojen määrät eivät ole suhteessa maahanmuuttajien määrään kunnissa, esimerkiksi Helsingin, Espoon ja Vantaan asiakirjoissa ikääntyvien maahanmuuttajien näkyminen on vähäistä. Toisaalta suurimmissa kunnissa painotetaan enemmän valtavirtaistamisen periaatetta.

Palvelujen tarjonta

Pääsääntöisesti ikääntyvien maahanmuuttajien hyvinvoinnista vastaaviksi tahoiksi asiakirjoissa mainitaan maahanmuuttajaperheet, kolmas sektori ja kunta. Sekä kotouttamis- että vanhuspoliittisissa ohjelmissa todetaan, että ikääntyvät maahanmuuttajat käyttävät suhteellisen vähän kunnallisia palveluja ja selitykseksi tarjotaan, että perhe vastaa heidän tarpeisiinsa.

”Ikääntyvien maahanmuuttajien elämäntilanteeseen liittyvät kysymykset eivät ole tähän mennessä nousseet

Tampereella erityisen näkyviksi, osin koska heidän kohdallaan kulttuurisesti perhe, suku ja yhteisö usein hoitaa vanhuksensa.” (K/Tampere)

Edellä oleva toteamus niputtaa maahanmuuttajat yhdenmukaisen perhekeskeisen kulttuurin edustajaksi ja olettaa kaikilla olevan perhettä ja sukua Suomessa. Tosiasiassa ikääntyvien maahanmuuttajien taustakulttuurit vaihtelevat ja varsinkin entisen Neuvostoliiton alueelta on tullut myös yksinäisiä vanhuk- sia Suomeen. Oletus siitä, että lapset hoitavat van- hempansa unohtaa, että myös maahanmuuttajaväes- tön keskipolveen kohdistuvat samat työelämän vaa- timukset kuin valtaväestölläkin. He kohtaavat paineita huolehtia ikäihmisistä ja lapsistaan yhtä lailla kuin muutkin kansalaiset. Lisäksi keskisukupolvi ja nuorempi sukupolvi saattavat muuttaa opiskelun ja työn perässä ja siten asua eri paikkakunnalla kuin ikääntynyt omainen. (Heikkinen 2012.)

Palvelujen osalta tulevaisuus nähtiin konkreetti- sina muutoksina ja tarkennettiin tulevia tarpeita, kuten seuraavat toteamukset osoittavat: *”he alkavat vähitellen tarvita yhä enemmän kotihoidon ja kotona asumista tukevia palveluita.”* (K/Joensuu). *”Tulevai- suuden kehittämishaasteina ikääntyvien maahanmuut- tajien kohdalla tulee nousemaan avopalvelujen tarpeen lisääminen, kotisairaanhoidon tarpeen lisääntyminen, ennaltaehkäisevän työn kehittäminen sekä maahan- muuttajien saaminen yhä enenevässä määrin mukaan kaikille ikääntyneille tarkoitettuun toimintaan.”* (K/ Lappeenranta) Eritoten vanhuspoliittiset ohjelmat olivat vahvasti tulevaisuusorientoituneita. Esille nou- sivat henkilöstön kielitaito ja tarve saada koulutusta monikulttuurisuuteen liittyen, vanhuspalvelujen *”va- rautuminen ikääntyvien maahanmuuttajien lisäänty- vään palveluntarpeeseen.”* (V/Porvoo)

Vanhuspalvelulain 12§:ssa säädetään hyvinvointia edistäviä palveluista. Pykälässä sanotaan, että kun- nan on tarjottava monipuolisesti hyvinvointia edistä- viä palveluja erityisesti *”niille ikääntyneeseen väestöön kuuluville, joiden elinoloihin tai elämäntilanteeseen ar- vioidaan tutkimustiedon tai yleisen elämäkokemuksen perusteella liittyvän palveluntarvetta lisääviä riskiteki- jöitä.”* Laatusuosituksessa riskitekijöiksi luetellaan useita tekijöitä ja mainitaan, että vähemmän koulut- tautuneilla, ruumiillisen työn tekijöillä ja pienituloi- silla on toimintakyvyn rajoitteita useammin kuin muilla. Myös elämänmuutosten, kuten asuin- ja lä- hiympäristön muuttumisen ja turvattomuuden kat-

sotaan lisäävän iäkkäiden henkilöiden toimintarajoitteiden riskiä. (Laatusuositus 2013, 25–26.)

Vanhuspoliittisissa ohjelmissa ja kotouttamisohjelmissa palvelujen järjestämisen yhteydessä yhdeksi tahoksi nousivat järjestöt ja yhdistykset, jotka voivat omalta osaltaan olla auttamassa ikääntyville maahanmuuttajille suunnattujen palvelujen kehittämisessä ja toteutuksessa: *”Sosiaali- ja terveystoimen, maahanmuuttajayhdistysten, seurakunnan ja ao. projektien kesken tulee luoda toimiva yhteistyöverkosto, joka samalla opastaa viranomaisia eri kulttuureihin liittyvissä kysymyksissä.”* (V/Turku) Vastuun kasaamisessa kolmannelle sektorille on kuitenkin huomioitava kolmannen sektorin projektipohjainen toiminta, joka aiheuttaa toiminnalle pirstaleisuutta ja lyhytjänteisyyttä (Heikkinen 2011).

Koska maahanmuuttajat ovat vielä tuoreita palvelujen käyttäjiä, eikä heistä ole paljoa kokemusta, on tärkeää löytää sellaisia yhteistyötahoja, joilla on osaamista. Vanhuspalvelulaki korostaa yhteistyön merkitystä eri sektoreiden välillä. Kunnan yleisissä velvolluuksissa, luvussa 2, 4§ säädetään, että *”...kunnan on tehtävä yhteistyötä kunnassa toimivien julkisten tahojen, yritysten sekä ikääntyneitä väestöä edustavien järjestöjen ja muiden yleishyödyllisten yhteisöjen kanssa...”*

Kommunikaatio ja ymmärtäminen

Ikääntyvien maahanmuuttajien puutteellinen kieli-taito oli vanhuspoliittisissa ohjelmissa ja kotouttamisohjelmissa yksi tärkein huolta ja pohdintaa aiheuttava asia. *”Moni maahanmuuttaja puhuu auttavasti suomen kieltä, mutta ongelmia tulee siitä, että käsitteet ja asiat ovat vieraita ja uusia. Samoin myös usealla puuttuu luku- ja kirjoitustaito suomen kielellä.”* (K/Joensuu) Huoli on aiheellinen, sillä vuonna 2004 tehdyn tutkimuksen mukaan Suomessa asuvista eläkeikäisistä venäläisistä vain 12 % osasi suomen kieltä hyvin. Vastaavasti 18–24-vuotiaista kaksi kolmasosaa osasi suomea hyvin. (Liebkind ym. 2004.) Erityisen haastavia ryhmiä ovat ne, pääasiassa pakolaistaustaiset, joiden keskuudessa on luku- ja kirjoitustaidottomuutta.

Koska ikä (yli 65 vuotta) sulkee ikääntyvät maahanmuuttajat ulos työvoimapolitiisesta koulutuksesta, on heille myös kielenopetusta tarjolla vähemmän. Vastuu kielenopetuksesta sanotaan olevan kun-

nalla: *”Kunnan vastuulle kuuluu erityisesti kotiäitien ja ikääntyvien maahanmuuttajien suomen kielen opetus...”* (K/Vantaa). Toisinaan puhutaan passiivissa, jolloin ilmeisesti vastuunkantajana on kunta, mutta ei spesifioida millä tavalla kunnan vastuu toteutuu ja mikä taho erityisesti kunnassa toimintaa järjestää nyt tai tulisi järjestää tulevaisuudessa, esimerkiksi: *”Työvoiman ulkopuolella olevien (eläkeikäiset, kotiäidit ja pienten lasten äidit) kielenopetusta järjestetään erillisillä toimenpiteillä.”* (K/Kouvola)

Asiakirjoissa todetaan, kuinka ikääntyville maahanmuuttajille järjestettävän kielen opetuksen tulee olla tietynlaista. Maininnoissa tunnistetaan kielenopetuksen ja korkean iän yhteensovittamisen vaikeus. *”Koulutukseen tulee osallistua oman motivaation ja kunnan mukaan.”* (K/Kotka) Joissakin ohjelmissa pohditaan tarkemmin ikääntyville soveltuvia opetusmenetelmiä ja viitataan tarpeeseen kehittää sellaisia menetelmiä, jotka vastaavat ikääntyvien maahanmuuttajien tavoitteita: *”...Opiskelumenetelmät ja tavoitteet ovat erilaiset ja heidän tarpeisiinsa kehitetään toiminnallisia opetusmenetelmiä”* (K/Jyväskylä) Kielen opetus nähdään mahdolliseksi yhdistää myös vapaa-ajan viettoon. *”Ikääntyneiden kieliopetus voi esimerkiksi olla yhdistettynä muuhun toimintaan, kuten osaksi kerhotoimintaa.”* (K/Lappeenranta)

Tulkin käytöstä mainitaan ohjelmissa vain vähän suhteessa siihen, kuinka tärkeäksi haasteeksi kieli-taito ohjelmissa on nostettu. Niissä asiakirjoissa, joissa tulkin käyttö on nostettu esille, on myös mainittu ikääntyvien maahanmuuttajien vähäiset mahdollisuudet osallistua kielikursseille. *”Iäkkäillä vanhuksilla voi olla huomattavia vaikeuksia oppia suomea. He eivät pääsääntöisesti pääse kielikursseille ja tarvitsevat siis jatkuvasti tulkkipalveluita.”* (K/Kotka)

Hoitotilanteissa on kokemusta siitä, että tulkin saaminen äkillisiin tilanteisiin on usein vaikeaa. Tulkki täytyy tilata etukäteen ja palvelusta on maksettava, vaikka asiakas ei saapuisikaan paikalle. Tulkin vaatimuksena on myös alan koulutus, esimerkiksi ilman terveydenhuollon koulutusta tulkkavaalta henkilöltä saattaa jäädä välittämättä tärkeitä asioita (ks. Tiilikainen 2001). Kaikista hankaluuksista huolimatta tulkin käyttö tulee pitkällä aikajänteellä edullisemmaksi kuin se, että henkilö ei tule kuulluksi tai tulee väärinymmärretyksi. Yhdessä vanhuspoliittisessa ohjelmassa mainitaan omaisten käyttö tulkinä:

"Koska omaa kieltä puhuvan hoitajan järjestäminen on vaikeaa, kommunikaatio turvataan tulkkipalveluna ja/tai omaisten avulla." (V/Vantaa)

Omaisien käyttö tulkin vaihtoehtona voi joissain tilanteissa olla hyvä, mutta pääsääntöisesti ammattilaisen tulisi voida kommunikoida suoraan asiakkaan kanssa, ja tämä onnistuu vain tulkin välityksellä. Yhdessä dokumentissa tulkin käyttö asetetaan kyseenalaiseksi: *"Kielitaidon puute on yksi kotihoidon haasteista, aina tulkki ei ole järkevä olla mukana asiakaskäynneillä."* (K/Jyväskylä)

Asiakirjoissa ei kuitenkaan tarkemmin selitetä, miksi tulkkia ei olisi järkevä käyttää asiakaskäynneillä tai millaisilla asiakaskäynneillä ei ole järkevää ottaa tulkkia mukaan, tai kuinka asioita hoidetaan eteenpäin ilman tulkkia. Ei myöskään kerrota kenen kannalta tulkin käyttö olisi huono ratkaisu.

Vanhuspalvelulain 8§ "Palvelujen kieli" ei säädetä muusta kuin velvollisuudesta järjestää palvelut niin, että palvelujen käyttäjä saa ne suomen tai ruotsin kielellä. Tulkkauksesta ei pykälässä mainita mitään, mutta 7§:ssä, "Palvelujen saatavuus ja saavutettavuus", todetaan: *"Palvelut on järjestettävä niin, että ne ovat kunnan ikääntyneen väestön saatavissa yhdenvertaisesti."* Kolmannessa luvussa, "Iäkkään henkilön palvelutarpeet ja niihin vastaaminen" tulee esille useita lainkohtia, joissa toimiakseen lain tarkoittamalla tavalla, on kielimuurista jollain keinoin selvitävä. Pykälää 15, "Palvelutarpeiden selvittäminen", on mahdoton toteuttaa ilman yhteistä kieltä ja pykälässä 16 "Palvelusuunnitelma" todetaan, että ikääntyvän henkilön oman näkemys tulisi olla kirjattuna palvelusuunnitelmaan: *"Iäkkään henkilön ja tarvittaessa hänen omaisensa, läheisensä tai hänelle määrätyn edusvalvojan kanssa on neuvoteltava vaihtoehtoista kokonaisuuden muodostamiseksi. Iäkkään henkilön näkemykset vaihtoehtoista on kirjattava suunnitelmaan."* Laatusuosituksen osallisuusnäkökulman ylläpidossa tulkin käytölle on perusteita. Suosituksessa mainitaan, että iäkkäälle henkilölle kuuluu mahdollisuus osallistua yhteisönsä toimintaan, vaikka toimintakyky olisi heikentynyt, edellyttäen että *"iäkäs henkilö saa osallistumiseensa tarvittavaa tukea, kuten apuvälineitä näkemisen, kuulemisen, lukemisen, kommunikoinnin, yhteydenpidon, muistamisen ja liikkumisen tueksi."* (Laatusuositus 2013, 20.)

Kielitaidon ohella dokumenteissa mainittiin haasteena kulttuurin tuntemus: *"monikulttuurisen palve-*

luohjauksen tarve" (V/Salo). Hoitohenkilöstön kohdalla painotettiin koulutustarvetta. Koulutuksen avulla henkilöstö voisi tutustua ja ymmärtää paremmin erilaisista kulttuureista tulevien asiakkaiden tarpeita. *"...kaiyataan...henkilökunnan koulutusta monikulttuuriseen työhön"* (K/Jyväskylä). Omaksi erityishaasteeksi on nostettu laitoshoidon. *"Kun iäkäs henkilö joutuu laitoshoidtoon, se asettaa haasteen hoitohenkilökunnalle."* (K/Kotka) Laitosympäristö on vieras asiakkaalle ja hänen omaisilleen. Maahanmuuttaja asiakkaana saattaa myös asettaa henkilöstön entistä vaativampaan tilanteeseen edellyttäen kulttuurin tuntemusta vuorovaikutuksessa, hoitokäytänteissä ja kommunikaatiossa. Tulevaisuuspuhe vanhusten parissa työskentelevän henkilöstön osalta suuntautui rekrytoinnissa kiinnitettäviin seikkoihin:

"Kielitaidon puute haastaa tulevaisuuden rekrytoinnissa huomioimaan maahanmuuttajataustaiset työntekijät, jotka sekä helpottaisivat arkityötä että parantaisivat palvelujen laatua". (K/Jyväskylä)

Edellä olevassa lainauksessa ei määritetä tulevaisuutta sen tarkemmin, esimerkiksi lähitulevaisuudeksi. Lainauksen henki on positiivinen ja ratkaisua etsivä, siinä ei nosteta ongelmaksi erilaista hoito/hoivakulttuuria, vaan ajatellaan laadun kohenevan uuden henkilöstön myötä. Eritoten itäisessä Suomessa venäjänkielisiä hoitajia on jo rekrytoitu kunnan palveluihin.

Vanhuspalvelulain 10§ "Asiantuntemus", sanotaan, että kunnalla tulee olla ikääntyneen väestön tukemiseen *"riittävästi monipuolista asiantuntemusta."* Pykälässä luetellaan erilaisia erityisasiantuntemusta tarvittavia alueita, joita *"ainakin"* tulisi olla. Riittävästi monipuolista asiantuntemusta viittaa pykälään 20 "Henkilöstö", jossa määritellään henkilöstön rakenteesta. *"Toimintayksikössä on oltava henkilöstö, jonka määrä, koulutus ja tehtävä rakenne vastaavat toimintayksikön palveluja saatavien iäkkäiden henkilöiden määrää ja heidän toimintakykynsä edellyttämää palvelun tarvetta ja joka turvaa heille laadukkaat palvelut."* Laatusuositus täydentää lainkohtaa: *"Tutkimukset ovat osoittaneet, että henkilöstön määrän ohella erityisesti osaamisen oikea kohdentaminen ja osaava lähijohdaminen ovat yhteydessä hoidon laatuun ja vaikuttavuuteen."* (Laatusuositus 2013, 39.)

Erilaistuva vanhusväestö

Sekä kotouttamisohjelmissa että vanhuspoliittisissa ohjelmissa löytyy positiivisessa hengessä kirjoitettuja tulevaisuuden näkymiä. Niissä puhutaan moniarvoisesta yhteiskunnasta ja monipuolistuvasta kaupunkilaisuudesta. Lausumiin on sisällytetty myös yhteisöllisyyttä: *”Monikulttuurisuus ja moniarvoisuus ovat tulevaisuutta myös vanhustyössä”* (V/Oulu). Erilaistuva vanhusväestö nähdään positiivisessa valossa, puhutaan *”monipuolistuvasta”* (V/Espoo) kaupunkilaisuudesta.

Tulevaisuuden näkökulma palvelujen osalta oli paitsi ikääntyvien maahanmuuttajien erityisyyden huomioiminen: *”Asemansa turvaamiseksi ikääntyneet maahanmuuttajat tarvitsevat erityishuomiota vanhuspoliittisessa suunnittelussa ja kunnan vanhuspoliittisessa strategiassa, koska he ovat helposti vaarassa jäädä eristyksiin.”* (K/Hyvinkää), myös ikääntyvien maahanmuuttajien suuntaaminen kaikille ikäihmisille tarkoitettun toiminnan piiriin. *”Maahanmuuttajien väestöosuuden kasvaessa julkisten palveluiden suurin haaste on kuitenkin huolehtia peruspalvelujen valmiuksista tuottaa laadukkaita palveluita kaikille kaupunkilaisille. Joissain tilanteissa eri maahanmuuttajaryhmien lähtökohdat oman hyvinvointinsa turvaamisessa voivat olla muuta väestöä heikommalla, mikä edellyttää positiivista erityiskohdeltua kaupunkilaisten yhdevertaisten mahdollisuuksien turvaamiseksi.”* (K/Espoo)

Monikulttuurisuus ei asiakirjojen mukaan ole kunnan tulevaisuudessa vain epämääräinen ja vaikeita haasteita sisältävä ilmiö, vaan se voidaan nähdä rikkautena ja välttämättömyytenä. Tulevaisuuspuhe tuo haastepuheen rinnalle positiivisemmän lähestymistavan, ja tekee asiakirjoista entistä heterogeenisempää, siitähän huolimatta, että aikamääränä tulevaisuus on epämääräinen ja *”vasta tulossa”* (K/Espoo).

Myös laatusuosituksessa mainitaan yhä monipuolistuvampi vanhusväestö: *”...iäkkäät ihmiset eivät ole yhtenäinen ryhmä.... On etniseltä taustaltaan erilaisia iäkkäitä. Ikäystävällinen yhteiskunta ottaa huomioon moninaisuuden kirjon toiminnassaan.”* (Laatusuositus 2013, 15)

Pohdinta

Tutkimiemme kotouttamis- ja vanhuspoliittisten ohjelmien mukaan ikääntyvät maahanmuuttajat ovat toistaiseksi marginaalinen ryhmä suomalaisessa yhteiskunnassa, mutta heille kohdistettujen toimenpiteiden tarve on tulevaisuudessa kasvamassa. Kunta, jossa asuu useita eri kansallisuuksia, on osittain mahdollottoman tehtävän edessä, jos ajatellaan kunnan yleistä tavoitetta tarjota kuntalaisille yksilöllisiä palveluita. Sen sijaan kunta, jossa on vain yksi tai muutamia maahanmuuttajaryhmiä voi kiinnittää asiaan huomiota, ja esimerkiksi hoitohenkilöstön rekrytoinnin yhteydessä tarjota omakielistä/kulttuurista palvelua ikääntyville maahanmuuttajille. Tästä hyvänä esimerkkinä ovat eräät Itä-Suomen kunnat, joissa on määrällisesti runsas venäjänkielinen väestö, josta rekrytoita. Tarkastelumme osoittaa, että maahanmuuttajien suhteellinen määrä kunnassa ei ole suhteessa siihen, kuinka paljon heistä on mainintoja dokumenteissa. Osittain tämä johtuu valtavirtaistamisen periaatteesta, jossa ajatellaan että maahanmuuttajat ovat kansalaisia ja kuntalaisia siinä missä muutkin henkilöt ja heillä on oikeus samoihin palveluihin. Toisaalta ikääntyvät maahanmuuttajat näkyvät hyvin vähän yhteiskunnassamme, lukumäärä on pieni, tutkimusta ei juuri ole ja he itse eivät pidä itsestään ääntä. Annika Forsander painottaa, kuinka postmodernissa yhteiskunnassa yksilöllisyyden korostaminen johtaa vallan käyttöön, jossa hyvinvointivaltion ideaaliset tavoitteet häivyttävät etnistä erilaisuutta. Maahanmuuttajien heterogeenisyyttä ei tässä diskurssissa tunnusteta. (Forsander 2002.) Kaikille kuuluva ihmisarvo, samanarvoisuus kääntyy samanlaisuuden tavoitteluksi. Laatusuosituksessa korostetaan asennemuutosta. Sekä vanhuspalvelulaki että laatusuositus tukevat omalta osaltaan erilaisen vanhusväestön huomiointia ja samalla kiinnittävät huomiota yksilöllisyyteen nimenomaan osallisuuden näkökulmasta. (Laatusuositus 2013)

Kielen oppiminen ja opetus nähtiin asiakirjoissa keskeisinä osa-alueina puhuttaessa ikääntyvistä maahanmuuttajista. Ikääntyvistä maahanmuuttajista suurin osa on entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneita paluumuuttajia. Heistä useat puhuvat jonkin verran suomen kieltä, mutta heidän käyttämänsä kieli on niin sanottua vanhaa suomea, jossa käytetyt sanat ovat vanhahtavia ja joitakin uusia sanoja tai käsitteitä

ei tunnisteta lainkaan (ks. Voutilainen ym. 2003, Liebkind ym. 2004). Asiakirjojen perusteella kielenopetukseen suhtaudutaan hyvin vaihtelevasti eri kunnissa. Projektirahoitteinen toiminta kielenopetuksen tai muun harrastustoiminnan osalta on epävarmaa. Vuosittain anottavat avustukset eivät mahdollista pitkäjänteistä kehittämistyötä oppimateriaalien tai opetusmenetelmien suhteen. Kunnilla pitäisi olla mahdollisuus jatkaa projektien aloittamaa työtä, jolloin myös työn tuloksista voitaisiin nauttia. (Heikkinen 2011.) Asiakirjojen mukaan yksi haaste oli palvelujen tarjoaminen ikääntyville maahanmuuttajille. Asia on monimutkainen jo senkin vuoksi, että tarjolla oleva hyvä hoito ei välttämättä saavuta ikääntyvää maahanmuuttajaa. Esteeksi tulevat kulttuuriset tavat ja normit, esimerkiksi laitoshoidon voidaan pitää huonoimpana mahdollisena vaihtoehtona, kun siihen liitetään kokemus entisestä kotimaasta, jossa laitoshoidon tarkoitettu vain niille henkilöille, joilla ei ole muuta sosiaalista verkostoa ja jotka ovat vähävaraisia (Takala 2004).

Ohjelmissa ei kyseenalaisteta ikääntyneiden ihmisten kotoutumisen mahdollisuutta. Todennäköistä on kuitenkin, että iäkkäinä Suomeen muuttaneet ovat koko elämänsä keskellä kotoutumisprosessiaan. Sen sijaan nuoret, lapset ja työssäkäyvät kotoutuvat eri tavoin. He oppivat uuden kielen, koska käyttävät sitä ja vuorovaikutuksessa valtaväestön kanssa yhteiskunnan organisaatiot, käytännöt ja tavat tulevat myös tutuiksi. (Heikkinen 2012.) Kotouttamisohjelmissa näiden ryhmien kotouttamiseen on kiinnitetty runsaasti huomiota. Hyvin vähän ohjelmissa käsiteltiin niitä ikääntyviä maahanmuuttajia, jotka ovat ikääntyneet Suomessa. Sen lisäksi että työiän ohittaneita muuttajia tulee maahan koko ajan, niin työuransa Suomessa tehnyt henkilö tarvitsee myös erinäisiä tukitoimia ikääntyessään. Ruotsinsuomalaiset vanhat ihmiset kokevat hyvinkin vahvasti olevansa suomalaisia ja hakeutuvat ”omanmaalaistensa” seuraan siitä huolimatta, että maassaoloaikaa on kertynyt kymmeniä vuosia, uusi kieli hallitaan ja asutaan kulttuuritaisyydeltä hyvin samankaltaisessa maassa kuin Suomi. Ikääntyville ruotsinsuomalaisille on mm. perustettu oma palvelukoti, Suomikoti, jossa saa suomalaista ruokaa, katsellaan suomalaisia elokuvia ja juhlietaan suomalaisia juhlia. (Ekman 2005.)

Kotoutumisen yksi tärkeä lähtökohta on ympäröivän yhteiskunnan kasvaminen hyväksymään eri-

laisuutta ja ottamaan sen huomioon toimissaan ja asenneilmapiirissään. Kotoutuminen uuteen yhteiskuntaan riippuu olennaisesti siitä millaista vähemmistö-, siirtolais- ja pakolaispolitiikkaa vastaanottavassa maassa harjoitetaan, ja millainen on valtaväestön asenne tulokkaita kohtaan (Jasinskaja-Lahti ym. 2003). Tutkimusten mukaan suomalaiset kohtaavat ulkomaalaisia varauksellisesti (ks. Haikonen ja Kiljunen 2003, Lepola ym. 2007). Leimallista on, että asenteet vaihtelevat talouden kehityksen myötä (Jaakkola 1999). Ikääntyvien maahanmuuttajien syrjäntäkokemukset voivat olla yhtäläisiä jokapäiväisiä kuin nuorempienkin. Tutkimuksen mukaan entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen iäkkäinä muuttaneet kokivat syrjintää, heitä nimiteltiin mm. ryssiksi. (Heikkinen 2011). Syrjinnän kokeminen vaikeuttaa kotoutumista merkittävästi (Liebkind ja Jasinskaja-Lahti 2001). Asunto ja toimeentulo ovat kotoutumisen kannalta tärkeitä tekijöitä, mutta eivät yksin riitä. Ikääntyvän maahanmuuttajan kotouttamatta jättäminen merkitsee heille yhä suurempaa syrjäytymisvaaraa, sillä kielen oppiminen on hidasta tai mahdollonta ja sosiaalisia, perheen ulkopuolisia kontakteja on vähän (Voutilainen 2003). Paluumuuttajien kohdalla kotoutumiseen antavat aineksia edes jonkinasteinen suomen kielen osaaminen ja suomalaisuuden kokeminen (Takalo ja Juote 1995). Laatusuosituksen käsite ”sosiaalinen esteettömyys” merkitsee sellaista ilmapiiriä ja toimintaympäristöä ”jossa jokainen voi turvallisesti olla oma itsensä, ilman pelkoa syrjinnästä.” (Laatusuositus 2013, 19.)

Kotoutumislain 1386/2010 pykälässä 11 puredutaan kotoutumissuunnitelmaan: ”Kotoutumissuunnitelma on maahanmuuttajan yksilöllinen suunnitelma niistä toimenpiteistä ja palveluista, joiden tarkoituksena on tukea maahanmuuttajan mahdollisuuksia hankkia riittävä suomen tai ruotsin kielen taito sekä muita yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja sekä edistää hänen mahdollisuuksiaan osallistua yhdenvertaisena jäsenenä yhteiskunnan toimintaan.” Kotoutumissuunnitelman merkitys kasvaa entisestään tarkasteltaessa ikääntyvää maahanmuuttajaa kuntien vanhuspalveluiden asiakkaana ja punnittaessa hänen oikeuksiaan. Kotoutumissuunnitelman tueksi kuntien kotouttamisohjelmien ja vanhuspoliittisten ohjelmien tulisi tunnistaa niitä kysymyksiä, jotka kunnissa koetaan haasteina. Vanhuspalvelulaki vastaa melko hyvin ikääntyvän maahanmuuttajankin tarpei-

siin ja asettaa velvoitteita kuntien vanhuspoliittisten ohjelmien ja kotouttamisohjelmien sisällöille. Tässä tutkimuksessa nousi esille, kuinka vanhuspalvelulaista ja laatusuosituksista on löydettävissä viittauksia ikääntyvien maahanmuuttajien ikääntymisen ja palvelujen käytön tueksi. Tärkeää olisikin, että asiakirjoissa olisi useammin ja selkeämpiä mainintoja siitä, millä tavalla kunnissa aiotaan tukea iäkkään henkilön kotoutumista. Vertailussa uudempien ja vanhempien asiakirjojen kesken havaittiin, että uudemmissa on esitetty asioita entistä pelkistetymin.

Pelkistäminen voi johtaa siihen, että on tehtävä muita suunnitelmia, joissa tarkennetaan toimintaa. Tämä puolestaan lisää erilaisten ohjelmien ja suunnitelmien määrää, joita virkamiehet laativat omien kiinnostuksen kohteidensa, painotustensa ja tietojensa varassa. Näiltä konkreettisemmilta suunnitelmilta puuttuu poliittinen ohjaus. Kunnissa on vaihtelevasti osaamista maahanmuuttajien asioissa ja pelkistäminen saattaa johtaa ikääntyvien maahanmuuttajien unohtamiseen kokonaan.

Yhteydenotto:

Sari J. Heikkinen, KM, tohtoriopiskelija

Terveystieteiden yksikkö ja Gerontologian tutkimuskeskus, 33014 Tampereen yliopisto

Sähköposti: sari.johanna.heikkinen@uta.fi

Kirsi Lumme-Sandt, dosentti, tutkimuskoordinaattori

Terveystieteiden yksikkö ja Gerontologian tutkimuskeskus, 33014 Tampereen yliopisto

Lähteet

- Ajrouch KJ. Resources and well-being among Arab-American elders. *Journal of Cross Cultural Gerontology* 22: 167–182, 2007.
- Ajrouch KJ, Jamal A. Assimilating to a White identity: The case of Arab-Americans. *The International Migration Review* 42: 860–879, 2007.
- Alitolppa-Niitamo A. The icebreakers. Somali-speaking youth in metropolitan Helsinki with a focus on the context of formal education. Population Research Institute, Helsinki 2004.
- Anis M. Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 47/2008. Väestöliitto, Helsinki 2008.
- Ekman S-L. Maahanmuuttajavanhukset – haaste vanhustyölle. *Vanhustyö* 1: 18–20, 2005.
- Erickson CD, Al-Timimi NR. Providing mental health services to Arab Americans: Recommendations and considerations. *Cultural Diversity & Ethnic Minority Psychology* 7: 308–327, 2001.
- Forsander A. Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 39/2002. Väestötutkimuslaitos, Väestöliitto, Helsinki 2002.
- Haikonen J, Kiljunen P. Mitä mieltä suomalainen. EVA:n asennetutkimuksien kertomaa vuosilta 1984–2003. Yliopistopaino, Helsinki 2003.
- Hammar-Suutari S. Kulttuurien välinen viranomaistyö. Työn valmiuksien ja yhdenvertaisen asiakaspalvelun kehittäminen. Työpoliittinen tutkimus 300. Työministeriö, Helsinki 2006.
- Heikkinen SJ. Exclusion of older immigrants from the former Soviet Union to Finland: The meaning of intergenerational relationships. *Cross Cultural Gerontology* 26(4): 379–395, 2011.
- Heikkinen SJ. Ikääntyvän maahanmuuttajan arki kolmen sukupolven kuvaamana. *Gerontologia* 26(1): 29–43, 2012.
- Huttunen L. Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkertoissa. Hakapaino, Helsinki 2002.
- Jaakkola M. Maahanmuutto ja etniset asenteet. Suomalaisen suhteutuminen maahanmuuttajiin 1987–1999. Työministeriö, Työpoliittinen tutkimus 213. Edita, Helsinki 1999.
- Jackson JS, Brown E, Antonucci TC, ym. Ethnic diversity in ageing, multicultural societies. Kirjassa: *The Cambridge handbook of age and ageing*, s. 476–481. Toim. Johnson ML ym. Cambridge University Press, New York 2005.
- Jang Y, Chiriboga DA. Living in a different world. Acculturative stress among Korean American elders. *Journal of Gerontology: Psychological Sciences* 65(1): 14–21, 2010.
- Katz R. Intergenerational family relations and life satisfaction among three elderly population groups in transition in the Israeli multi-cultural society. *Journal of Cross Cultural Gerontology* 24: 77–91, 2009.

- Kurtti A. Erilaiset politiikat ja toimintaperiaatteet maahanmuuttajien kotouttamisohjelmissa. Sosiaalityön lisensiaatin tutkielma. Lapin yliopisto, 2010.
- Laguette MS. Diasporic aging: Haitian Americans in New York City. Kirjassa: *Age through ethnic lenses*, s. 103–112. Toim. Olson LK. Rowman & Littlefield Publisher, INC, USA 2001.
- Laatusuositus. Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, Kuntaliitto, Helsinki 2013.
- Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanottamisesta (493/1999). Luettavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1999/19990493> (käytetty 8.5.2013).
- Laki kotoutumisen edistämisestä 2010. Luettavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101386> (käytetty 11.5.2013).
- Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta ja iäkkäiden sosiaali- ja terveystieteiden palveluista 980/2012. Luettavissa: <http://www.finlex.fi/fi/uutiset/249> (käytetty 8.8.2013).
- Lepola O. Johdanto. Kirjassa: *Koto maana Suomi. Kertomuksia maahanmuutosta 1999–2001*. Toim. Lepola O. Työministeriö, Helsinki 2002.
- Lepola O, Joronen M, Aaltonen M. Syrjintä etnisyyden, uskonnon, kielen tai kansalaisuuden perusteella. Kirjassa: *Syrjintä Suomessa 2006*, s. 109–180. Toim. Lepola O, Aaltonen M. Hakapaino, Helsinki 2007.
- Liebkind K, Jasinskaja-Lahti I. Syrjintäkokemusten vaikutus maahanmuuttajiin. Kirjassa: *Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa*, s. 80–92. Toim. Liebkind K. Gaudeamus, Helsinki 2001.
- Liebkind K, Mannila S, Jasinskaja-Lahti I, ym. Venäläinen, virolainen, suomalainen. Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen. Gaudeamus, Helsinki 2004.
- Linderborg H. Hennattuja partoja. Ikääntyvät somalimiehet ryhmätoiminnassa. Sosiaalityön erikoistumiskoulutukseen kuuluva lisensiaatintutkimus. Sosiaalityöiden laitos, Helsingin yliopisto 2012.
- Longino CF, Warnes A. Migration and older people. Kirjassa: *The Cambridge handbook of age and ageing*, s. 538–545. Toim. Johnson ML. Cambridge University Press, New York 2005.
- Lubben JE, Bacerra RM. Social support among Black, Mexican and Chinese elderly. Kirjassa: *Ethnic dimensions of aging*, s.130–144. Toim. Gelfand DE, Barresi C-M. Springer, New York 1987.
- Maahanmuuton vuosikatsaus 2012. Sisäasiainministeriö. Luettavissa: http://www.migri.fi/download/43811_43667_Maahanmuuton_tilastokatsaus2012_web.pdf?72d194651260d188 (käytetty 6.3.2014).
- Maahanmuuttajabarometri 2012. TEM raportteja 11/2013. Luettavissa: http://www.tem.fi/files/35826/Maahanmuuttajabarometri2012_11_2013.pdf (käytetty 6.3.2014).
- Massey DC, Goldring L, Durand J. Continuities in transnational migration: An analysis of nineteen Mexican communities. *American Journal of Sociology* 99: 1492–1533, 1994.
- Matinheikki-Kokko K. Pakolaiset kunnassa: Kenen ehdoilla? Sosiaali- ja terveyshallituksen raportteja 69/1992. Helsinki 1992.
- Moilanen R. Miten uudissanat kotoutua ja kotouttaa ovat kotiutuneet kieleemme? *Kielikello* 2: 40, 2004.
- Mölsä M, Tiilikainen M. Somalialaisten maahanmuuttajien ikääntymisen ja sairastamisen kokemuksia Suomessa. Kirjassa: *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti*, s. 59–73. Toim. Honkasalo M-L ja Leppo A. Sosiaalilääketieteen yhdistys ry. 45. vuosikerta, 1/2008.
- Naber N. Ambiguous insiders: An investigation of Arab American invisibility. *Ethnic and Racial Studies* 23: 37–61, 2000.
- Patsios D. Pensioners, poverty and social exclusion. Kirjassa: *Poverty and social exclusion in Britain*, s. 431–458. Toim. Pantazis C, Gordon D, Levitas R. The Policy Press, Bristol 2006.
- Pentikäinen M. Loputon matka. Vietnamläisten ja somalialaisten kertomuksia pakolaisuudesta. Hakapaino Oy, Helsinki 2005.
- Saukkonen P. Maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikka. Kirjassa: *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*, s. 81–97. Toim. Martikainen T, Saukkonen P, Säävälä M. Gaudeamus Helsinki University Press, 2013.
- Scharf T, Phillipson C, Smith AE. Social exclusion of older people in deprived urban communities of England. *European Journal of Ageing* 2: 76–87, 2005.
- Suurpää L. Erilaisuuden hierarkiat. Suomalaisia käsityksiä maahanmuuttajista, suvaitsevaisuudesta ja rasismista. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 28, Helsinki 2002.
- Takala S. Omassa kodissa – Omilla mausteilla. Selvitys ikääntyvien maahanmuuttajien hoidon ja palvelujen kohtaamisesta. Ituja vanhustyöhön. Vanhustyön keskusliiton raportti nro 1/2004. Vanhustyön keskusliitto 2004.
- Takalo P, Juote M. Inkerinsuomalaiset. Painatuskeskus Oy, Helsinki 1995.
- Torres S. Relational values and ideas regarding 'successful aging'. *Journal of Comparative Family Studies* 33(3): 417–431, 2002.
- Tuomi J, Sarajarvi A. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi, Helsinki 2002.
- Turtiainen K. Kommunikointia uuden kynnyksellä – Luottamuksen rakentuminen kiintiöpakolaisten ja viranomaisten välillä. *Janus* 17(4): 329–345, 2009.

- Valtion kotouttamisohjelma. Hallituksen painopisteet vuosille 2012–2015. Luettavissa: http://www.tem.fi/files/33350/Valtion_kotouttamisohjelma_vuosille_2012-2015_1.6.2012_2.pdf (käytetty 15.12.2012)
- Virtanen M. EU:n maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikka. Kirjassa: Kunnat kansainvälisen maahanmuuttopolitiikan toteuttajina, s. 31–37. Toim. Horttanainen E, Wikman-Immonen A. Kuntaliitto: Kuntaliiton verkkojulkaisu, 2010.
- Voutilainen P, Manninen M, Vaarama M. Finland. Kirjassa: Minority elderly care in Europe, s. 115–131. Toim. Patel N. Policy Research Institute on Ageing and Ethnicity, UK, 2003.
- Warnes AM, Friedrich K, Kellaher L, ym. The diversity and welfare of older migrants in Europe. *Aging and Society* 24: 307–326, 2004.
- Wong MG. The Chinese elderly: Values and issues in receiving adequate care. Kirjassa: *Age through ethnic lenses*, s. 17–32. Toim. Olson LK. Rowman & Littlefield Publisher, INC, USA 2001.
- Yoo JA, Zippay A. Social networks among lower income Korean elderly immigrants in the U.S. *Journal of Aging Studies* 26: 368–37, 2012.